

er lykkedes Vilh. Andersen paa sin egen Maade at sætte Nordmanden i dansk Belysning. Med Baggesen er det egentlig Synd — her var Stof til et nyt Hovedværk, og den urimelige Sammentrængning paa 117 Sider har gjort Fremstillingen utrolig svær at fatte. I Karakteristikken af Wessel blander Godt sig med Ondt; Billedet af den forhutlede Digter, der »slentrede« igennem Livet, ogsaa i sine Vers, er udmærket; men hvad Rimelighed er der i at gentage den gamle forkerte Traver om *Kærlighed uden Stromper* som et Udslag af den »gothiske« Aands Revolte mod den franske Klassicisme? Der findes ingen Polemik mod Tragediens tre Enheder i Stykket — de berømmelige Enheder hører jo lige saa meget hjemme i Komedien som i Tragedien, og Wessel vilde ganske sikkert finde et Drama højst latterligt, hvis det satte sig ud over dem. Fra Bindene om det nittende Aarhundrede synes jeg Afsnittene om H. C. Andersen, Hauch og Kierkegaard er mindre tilfredsstillende (dog er Afsnittet om Kierkegaards Sprog en Gevinst); som noget ganske ypperligt tør fremhæves Kapitlerne om Grundtvig, Chr. Winther og Holger Drachmann, der kunde være udgivne som Særskrifter og i og for sig var nok til at dokumentere Vilh. Andersen som en af vort Aarhundredes mest overlegne Litteraturforskere.

Paul V. Rubow.

Sverige och den slesvig-holsteinska frågan 1849—50. Akademisk avhandling av Bo V: son Lundquist. Upsala. 1934.

Dr. Lundquists ovenstående, henved 400 sider store afhandling skildrer det i Danmarks historie så betydningsfulde år fra våbenstilstanden i Berlin 10. juli 1849 til den såkaldte »simple« fred sammesteds 2. juli 1850. Efter afhandlingens titel at dømme er det rimeligt at antage, at den oprindelige plan for arbejdet kun har gået ud på at behandle Sveriges stilling til det slesvig-holstenske spørgsmål i det pågældende tidsrum — altså den kraftige diplomatiske støtte, som Sverige-Norge stedse ydede Danmark, og den direkte hjælp, som Danmark fik ved, at Sverige stillede et besættelseskorps på 4000 mand, der i henhold til våbenstilstandsbetingelserne skulde holde ro og orden i Nordslesvig. Men en sådan formentlig oprindelig plan må da under de omfattende arkivstudier, dr. L. har foretaget, være undergået en meget betydelig ændring. Titelen er derfor kommet til langt fra at dække indholdet, da afhandlingen faktisk er udvidet til at behandle »Danmark og det slesvig-holstenske spørgsmål« i det nævnte år.

Fra dansk side foreligger der som bekendt flere større fremstillinger af den tid: »Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848—50«, udgivet af generalstaben, A. Thorsøes »Kong Frederik den syvendes Regering« (I—II, 1884—89) og N. Neergaard: »Under Junigrundloven« (I. 1892), fremstillinger, der alle er benyttede af Lundquist. L. har desuden kunnet bruge forskellige kildepublikationer, der er fremkommet senere, og blandt hvilke der kan være grund til at nævne I. G. Droysen: Briefwechsel. Herausgegeben von Rudolf Hübner (I. 1929) fra tysk side og A. Linvald: »Novemberministeriet og dets Stilling til det slesvigske Spørgsmaal« (Danske magazin, 6. rk., IV. 1928) fra dansk side. Men først og sidst er L.s arbejde præget af, at han er gået til de primære kilder, ikke blot i det danske og svenske rigsarkiv, men endvidere til statsarkiverne i Kiel og Berlin. Han har fra disse sidste steder fremdraget og brugt et hidtil så godt som ubenyttet stof. Hans afhandling kommer herved til at betyde et vigtigt fremskridt for forskningen.

L.s fremstilling af sit stof synes i det hele god og klar. Måske kunde man dog komme med en indvending som den, at han på nogle steder forudsætter bekendt, hvad der havde været rimeligt i forbindelse med skildringen i øvrigt at gøre rede for, således f. eks. artiklerne i våbenstilstanden af 10. juli, både de offentlige og de hemmelige. Helt tryk føler man sig endvidere heller ikke altid ved hans tekstgengivelser, når han kommer ind på tekster i det danske og tyske sprog. S. 255 l. 4 f. n. har L. »et bitte bidrag«, hvilket en dansk selvfølgelig straks vil forstå er en fejllæsning for »et lille bidrag«, og s. 327 l. 18 f. o. har han det helt meningsløse: »men vi vilde ingen deel have«, medens der står: »men vi vilde ingen ret have«. S. 311 citerer han af et brev fra Bülow til Bille en ytring om arvestorhertugen af Oldenburg: »es steht kein Friedrich der grosse in ihm, aber er ist ein Fürst von Herz, Gemüth, gemein Willen, Kenntnissen, durchaus gebildet«. »Steht« for »steckt« vil man ganske vist være tilbøjelig til at anse for en trykfejl, men »gemein« for det rigtige »reinem« er dog nok en beklagelig læsefejl.

At der i et så omfattende arbejde forekommer adskillige småfejl, er der næppe grund til at hæfte sig for stærkt ved. En dansk studser dog lidt ved at se Schleppegrell omtalt som »Schleppengrell« (således også i registeret). S. 3 står der »Fredrik V« for Christian V, og s. 177 anm. 35 hedder det: »Redan i Oktober«, men der henvises til et brev, der angives at være af 24. nov.

Der er imidlertid langt vægtigere indvendinger, som efter mit skøn frembyder sig ved studiet af Lundquists bog. L. taler i sit

forord om »bristende objektivitet« i sådanne fremstillinger som Neergaards og Thorsøes eller Sybels og Schleidens, og det er vel derefter hans mening, at objektiviteten, den billige og retfærdige bedømmelse af de stridende parter, er at finde i hans egen fremstilling. Hvilke synspunkter anlægger nu denne for det daværende dansk-tyske mellemværende?

Bekendtskabet med L.s synspunkter og bedømmelser har for mig været forbundet med en ubeskrivelig forbløffelse, når jeg har tænkt på, at fremstillingen skyldtes en svensk, hvis landsmænd og regering i 1848—50 indtog en så velvillig holdning over for vort land. Thi af denne holdning er der i L.s arbejde ikke ret meget, om overhovedet noget, igen. Lad os først se på L.s bedømmelse af Danmarks daværende regering og politik.

L. citerer straks i 1. kap. nogle udtalelser af Erslev om arvefølgespørgsmålet (»Augustenborgernes Arvekrav«. 1915. S. 157): »at give disse [d. v. s. de af de danske konger i spørgsmålet opstillede påstande] en retslig begrundelse er noget, man ikke har ofret megen overvejelse, og hvis man overhovedet indlod sig på at motivere påstanden, greb man det første det bedste, der faldt en ind«. L. føjer hertil: »En sådan dom gæller emellertid ej endast Danmarks uppträdande i tronföljdsfrågan. Den äger sin tillämpning på hela danska politiken i den slesvig-holsteinska frågan. Tvetydiga tolkningar har man alltid förstätt att utnyttja«. L. anslår ved denne udtalelse straks den skarpe, fordømmende tone, som senere overalt i fremstillingen anvendes over for den danske regering og dens medlemmer, fortrinsvis de nationalliberale. Lad os give nogle eksempler af det rige udvalg. S. 32 hedder det: ». . . den trångsynthet och partiförblindelse, som karakteriserade en stor del av Köpenhamnskabinnets medlemmar«. S. 58 beretter L. om det preussiske medlem af bestyrelseskommissionen Eulenburg: »Man måste i huvudsak giva Eulenburg rätt, när han hos sin regering klagat öfver, att man å dansk sida var fullständigt ur stånd att förmå sig till försonligt handlingssätt«. S. 65 er der atter tale om »det för Köpenhamnskabinnets medlemmar mest karakteristiska: deras trångsynthet och oförmåga att betrakta de stora stridsfrågorna ur annat än strängt nationell synvinkel . . .«. S. 81 hedder det: »då man väl kände danskarnas oförsonlighet«, s. 106 søger den danske regering »envist« at »fullfölja sin småfuttiga, trångsinta politik«, s. 115 træffes »den oförsonlighet och oförmåga att anlägga högre vyer, som utmärkte större delen av de ledande männen i Danmark«, og endelig s. 119 præsenteres vi for »den danska oförsonligheten i sin prydno«. Disse eksempler får være nok.

Nogen begrundelse for sin moralske fordømmelse af den danske

»Ejderpolitik« giver L. egentlig ikke, men dommen forudsætter, at »försonligheten«, »vidsyntheten« og »de högre vyer« må bestå i at give efter for de slesvig-holstenske krav. Men vilde dette nu virkelig fra et dansk eller fra et nordisk synspunkt — fra det sidste kunde man have antaget, at L. havde set spørgsmålet — have været »vidsynt«? Vilde det fra et dansk og nordisk synspunkt have været attråværdigt, om Danmark var endt som »admiralstat« i det tyske forbund? Disse spørgsmål skal her blot opkastes, men jeg skal ikke gå nærmere ind på dem, da L. som sagt ikke motiverer sin dom.

Da det går så slemt ud over den danske regering hos L., må man vel have lov til — jeg tillader mig denne lille spøgefuldhed — at glæde sig over, at den svenske regering, der hele tiden støttede Danmark kraftigt, i L.s fremstilling altid optræder med en hartad utrolig korrekthed og forsigtighed, se f. eks. s. 38: »den utomordentliga försiktighet« eller s. 287: »svenska regeringens kloka försiktighet gjorde sig nu som alltid gällande«.

Helt så godt som Sverige slipper slesvig-holstenerne og Preussen, de andre parter i sagen, ikke hos L. I det store og hele får man alligevel det indtryk, at L. har opbrugt sin moralske indignation på den danske politik, og at der altså ikke kan være meget igen til de andre. Slesvig-holstenerne er nok uforsonlige, men ikke som danskerne (se f. eks. s. 58), og de nærer nok »misstro« (s. 116), men der knyttes dog ikke noget skarpt dadlende tillægsord til denne. L.s velvillige bedømmelse af slesvig-holstenerne hænger sammen med eller giver sig udtryk i et par ting, som nedenfor skal omtales. Mest forbløffet er man over, at den preussiske politik, en politik, hvortil der gives mange interessante og oplysende bidrag i L.s arbejde, ikke kommer ud for nogen hårdere moralsk fordømmelse. Sidst i bogen (s. 362 f.) skriver L. — rosende?? — om »den stora överlägsenhet i diplomatisk skicklighet, som de preussiska statsmännen under hela denna konflikt lade i dagen gentemot danskarna . . .«. Men bestod denne »diplomatiska skicklighet« da ikke bl. a. netop i, at Preussen hele tiden vilde løbe fra fredspræliminærerne, at udtalelser fra den preussiske udenrigsminister langt fra var til at stole på, og at kommandanten for de preussiske tropper i Sydslesvig, som skulde sikre, at bestyrelseskommissionen der blev adlydt, handlede fuldkommen i slesvig-holstensk ånd? L. selv fremhæver adskillige tilfælde af »tvetydighet« og »dubbelspel« i den preussiske politik, som vel nok for en væsentlig del bundede i modsætninger inden for selve regeringen (se s. 182 f., 201 og 207). S. 259 hedder det betegnende: »Det hände . . . ofta, att de löften, som givits av Schleinitz,

ogillades av Radowitz, varpå man sökte förklara dem på ett sätt, som gjorde dem fullständigt illusoriska».

Med L.s velvillige bedømmelse af slesvig-holstenerne og hans krav om »forsonlighed» hos den danske regering hænger det sammen, at han hævder, at Slesvig og Holsten havde ret til at høre sammen, være forenede, og at han påstår, at den overvejende del af Slesvigs befolkning var »oprørsk« og tysksindet.

Hvad det første punkt angår, gentager L. blot uden nogen begrundelse de slesvig-holstenske læresætninger. Således udtaler han s. 351 efter omtalen af freden mellem Danmark og Preussen og den forestående kamp mellem Danmark og »Slesvig-Holsten«: »Ett folk stod endræktigt samlat att emot de europeiska makternas önsknings börja en sista hopplös kamp för sina urgamla rättigheter«. Og disse »urgamla rättigheter« optræder mange gange i fremstillingen (se f. eks. s. 116 og s. 273), ligesom det betones, at slesvig-holstenernes »önsknings« er »rättmätigt grundade« (s. 122).

Men disse »urgamle rettigheder« falder nu ifølge L. sammen med stemningen hos Slesvigs befolkning, og han anfører herfor talrige »beviser«, som der dog er skellig grund til at underkaste en lidt nærmere prøvelse.

At udtale sig om »stemningen« i en større befolkningsdel er nu i det hele et vanskeligt spørgsmål. Hvor varsom skal man ikke være hermed, såfremt man kun har et enkelt kildested eller en enkelt partiudtalelse at bygge på! L. synes nu beklageligvis ingen betænkeligheder at have i denne retning, og det er næsten utroligt, hvad han mener at kunne opbygge på basis af en enkeltpersons udtalelser. Jeg skal tage nogle eksempler. S. 168 skriver han om tilstanden i Slesvig mod slutningen af året 1849, at den blev »allt mer oefferrättligt. I södra Slesvig ansågs landsförvaltningen ej längre hava någon makt, och även i norra delen började dess myndighet avtaga«. Som kildested herfor anføres et brev fra Flensborg uden afsender, der findes i Liliencrons arkiv i statsarkivet i Kiel. Mon det dog ikke havde været nok så betryggende for læseren, om L. havde stiftet bekendtskab med den på akterne byggede fremstilling af P. Lauridsen: Mellem slagene (»Sønderjydske Aarbøger«. 1899—1900), der udførligt skildrer bestyrelseskommissionens virksomhed, i stedet for at nøjes med et muligt tilfældigt stemningsudbrud i et privatbrev — oven i købet altså uden afsender!

Eller lad os nævne et andet eksempel. S. 177 udtaler L., at bestyrelseskommissionen fremkaldte en stadig almindeligere opposition: »Ej ens i Köpenhamn kunde man underlåta att ogilla dess styrelsemetoder«. Som bevis anføres 2 breve fra grevinde Louise

Reventlow. Men man må unægtelig spørge, hvilke kredse eller hvor store kredse der i København »ogillade« bestyrelseskommissionen, og hvad det var, de »ogillade«, og hvilke forudsætninger grevinde Reventlow havde for at udtale sig herom?

En kilde, L. fæster megen lid til, er Schleidens *Erinnerungen eines Schleswig-Holsteiners* (IV bd. 1894), skønt han dog et par steder (s. 148 note 17 og s. 177 note 37) konstaterer, at Schleidens pågældende opgivelser er urigtige. S. 73 citeres Schleiden som bevis for, at bestyrelseskommissionens forklaring af 12. nov. 1849, at den regerede »im Namen Sr. Majestät des Königs von Dänemark, Herzog zu Schleswig«, »kom . . . att öka i stället för att minska befolkningens ovilja mot landsförvaltningen«, og s. 75 hævdes med Schleiden som kilde, at proklamationen fra kongen til slesvigerne af 27. aug. »blev knappast någonstädes offentliggjort«. At denne udtalelse ikke er korrekt, vil fremgå af en undersøgelse om den kongelige proklamation, som jeg håber inden længe at kunne fremlægge.

L. vil, at den helt overvejende del af Slesvigs befolkning skal være slesvig-holstensksindet — ja, vel endog tysktalende! (se s. 3) — og han polemiserer derfor kraftigt mod datidens danske forsøg på at fremstille befolkningen som i det store og hele loyal og dansksindet. S. 179 skriver L., at »slesvigerne« i begyndelsen af febr. 1850 havde indsendt en mængde petitioner til statholderskabet. L. synes altså uden videre at identificere den tysksindede del af befolkningen med hele befolkningen. S. 177 har han for øvrigt allerede meddelt, at der daglig fra en mængde steder i Slesvig indløb petitioner til Kiel — en samling petitioner med »tusentals namnunderskrifter« omtales som beroende i Liliencrons arkiv — og at: »Det blev för varje dag allt tydligare, hur otillfredsställd man var i Slesvig och att dess befolkning[!] ej skulle giva sig til tåls, förrän hertigdömet återförenats med Holstein«.

For L. er de nævnte adresser m. m. et klart bevis på stemningen hos befolkningens majoritet, og han fortsætter (s. 179): »Att man i Slesvig — trots alla danska påståenden om motsatsen — var föga välvilligt stämd mot Danmark är tydligt, och det framgår särskilt klart av det svar, Tillisch lämnade sin regering på en begäran att söka åvägabringa en adress från Slesvigs befolkning till danska konungen¹. Han förklarade nämligen häri, att

¹ Denne L.s slutning, hvis fuldkomne urigtighed vil fremgå af det følgende, har man allerede gjort brug af fra slesvig-holstensk side, se H. Hagenahs anmeldelse af L.s bog i *Zeitschrift der Gesellschaft f. Schl.-Holst. Geschichte*. 63. bd. s. 455. Hagenah skriver her, at Tillisch »sich . . . nicht getraute, in Nordschleswig[!] eine Adresse im Sinne der Landesverwaltung, also der Dänen, zustande zu bringen«. H.s gengivelse dækker jo for øvrigt ikke helt, hvad L. skriver.

det vore ovissst, om han skulle kunna få en dylik till stånd, men han lovade, att en mot Danmark fientlig adress dock på allt sätt skulle förhindras«.

Der er unægtelig ikke meget rigtigt i dette stykke, ja, det eneste rigtige er vel næsten, at der virkelig foreligger et brev fra Tillisch — af 23. febr. 1850 — til den danske premierminister Moltke, et brev, som L. nok har set, men ikke forstået. For det første var det nu ikke den danske regering, som bad Tillisch om at fremskaffe en adresse til kongen. Allerede den 8. febr. meddelte Tillisch Moltke¹: »Nogle af de indflydelsesrigeste og meest agtede mænd af den loyale befolkning her i byen have henvendt sig til mig med forespørgsel, om der kunde være noget at erindre imod, at der herfra afsendtes en deputation til stormagterne for at modarbejde det indtryk, som oprørspartiet har søgt at gjøre ved forskellige adresser og afsendinge til Berlin. Man har derhos overleveret mig det hosfølgende udkast til den adresse, som en sådan deputation skulde overrække«. Tillisch ønsker nu gerne at vide regeringens stilling hertil, og han omtaler desuden, at der »alt i længere tid har cirkuleret en adresse af lignende indhold til Hs. Majestæt kongen, som allerede har fået et betydeligt antal underskrifter tildeels også i den sydlige deel af hertugdømmet . . .«. Moltke svarer 18. febr. Tillisch bl. a. med, at adressen kun burde leveres til England, og at den burde affattes i »et forsonligt sprog«, hvorfor M. har tilladt sig at gøre et andet udkast til adressen. I anledning heraf er det, at T. skriver sit nævnte brev af 23. febr. Han ved ikke, om han kan få den påtænkte adresse i stand og i hvilken form, »da anskuelserne ere så forskellige. Nogle ønske den størst mulige incorporation i Danmark, andre et ganske selvstændigt Slesvig og atter andre en vedblivende forening med Holsten«. Tiden vil vise, om han kan få disse forskellige anskuelser til at enes om en adresse, der ikke indeholder noget stridende mod regeringens ønsker, »men jeg håber det dog, og i ethvert tilfælde vil jeg være istand til at forhindre, at en adresse indgives, som kunde være skadelig for Danmarks interesse«. Når L. fortolker denne sidste sætning, som om T. lovede at hindre »en mot Danmark fientlig adress«, skyldes det formentlig, at han ikke kender korrespondancen i sin helhed. At der fremkom mod Danmark fjendtlige adresser, var T. — som L. jo lige har påvist — ude af stand til at hindre. Hvad T. mente sig i stand til at forhindre, var kun, at den omtalte adresse fra de loyale fik en form, der var Danmark diplomatisk skadelig, og herved tænkes

¹ Den følgende korrespondance mellem Tillisch og Moltke meddeles efter Tillisch' kopibøger i hans privatarkiv samt Moltkes brev i samme.

dog vistnok på, at den blev holdt i et for »uforsonligt« sprog — uforsonligt over for insurgenterne!

Men vi er endnu ikke nået til ende med urigtighederne i det nævnte stykke. Thi den, der læser det, må få det indtryk, at hvad T. ene udrettede, var eventuelt at hindre »en mot Danmark fiendtlig adress«. Blev det da ikke til noget med den i T.s brev af 8. febr. omtalte cirkulerende adresse og med henvendelsen til England? Jo, vist gjorde det det. Ifølge P. Lauridsen (S. A. 1900, s. 125) indgik der i vinteren 1850 til kongen en adresse med 8897 underskrifter — altså med »tusentals namnunderskrifter« — og tagende til orde for en konstitutionel forening mellem Danmark og Slesvig. En afskrift af denne adresse tilsendtes også Palmerston. Tillisch skriver herom 6. marts til Moltke, at der »i søndags« (d. e. 3. marts) overleveredes oberst Hodges — det engelske medlem af bestyrelseskommissionen — en adresse til lord Palmerston, væsentlig stemmende med det af Moltke den 18. febr. sendte udkast: »Da det ansåes umuligt at fåe samlet et betydeligt antal underskrifter uden altfor stor tidsspilde, har man henholdt sig til den Hs. Majestæt kongen med sidste pakkepost oversendte adresse, af hvilken en gienpart var vedlagt . . .«. Hodges selv skriver i et brev af 5. marts om adressen til lord Palmerston og den vedlagte kopi af adressen (bønskriftet) til den danske konge: »Jeg har fundet ud af, hvorledes bønskriftet kom til verden, og hvem underskriverne er, væsentligt godsejere, købmænd, næringsdrivende og bønder. Omtrent 600 er fra Sydslesvig«¹.

L. kender som ovenfor nævnt ikke P. Lauridsens afhandling »Mellem slagene«, ligesom han heller ikke har brugt bestyrelseskommissionens arkiv eller Tillisch' privatarkiv. Dette er der intet at sige til, så længe han holder sig til de rent diplomatiske forhandlinger, og m. h. t. disse har han, som fremhævet, gennemgået et såre udstrakt stof. Men når han altså ikke har noget grundigere kendskab til bestyrelseskommissionens virksomhed i Nordslesvig eller stemningen der, var en vis tilbageholdenhed i hans bedømmelser at ønske. Det, som møder os hos ham, er jo imidlertid lige det modsatte, og der skal herpå anføres endnu et eksempel. S. 173 skriver han: »Landsförvaltningens myndighet i norra Slesvig var sålunda nära nog ett militärt tvångsvälde«. Beviserne herfor finder L. i nogle udtalelser af Hodges, der yderligere siges at støttes af udtalelser af Tillisch.

Hvorledes forholdene i Nordslesvig var, kan man som sagt se hos P. Lauridsen, og der finder man mange vidnesbyrd om, at

¹ Se »Grænsevagten«. 8. årg. S. 275 f. De her meddelte uddrag af Hodges' indberetninger kendes ikke af L.

bestyrelseskommissionen kun kunde hævde sin myndighed ved en kamp med talrige slesvig-holstensksindede embedsmænd, der naturligvis også havde tilhængere i forskellige kredse af befolkningen. Men med udtrykket »ett militært tvångsvælde« må L. dog vel mene, at den af bestyrelseskommissionen udøvede myndighed var en sådan, der — endda med skarpe midler — opretholdtes uden fornøden tilslutning fra befolkningens store flertal. En sådan karakteristik er ganske ved siden af.

At tilstedeværelsen af de svensk-norske tropper i Nordslesvig var af megen betydning for opretholdelsen af bestyrelseskommissionens autoritet og ro og orden, skal derimod ikke bestrides. Det er også dette, som Hodges og Tillisch i de af L. anførte udtalelser betoner. Og når de gør det så kraftigt, som det sker, skyldes det et bestemt formål, nemlig at vise, at bestyrelseskommissionen meget vel kunde have udøvet myndighed også i Sydslesvig, såfremt blot de preussiske tropper havde støttet den på samme vis som de svenske i Nordslesvig. Begge steder var der vanskeligheder at overvinde, men de preussiske tropper svigtede ganske deres opgave. Dette er baggrunden for de af Hodges og Tillisch fremsatte udtalelser.

Tillisch fremsatte sine i skrivelser af 14. febr. 1850 til Pechlin og til den danske gesandt i London Fr. Dittl. Reventlow¹. Grunden til, at bestyrelseskommissionens autoritet ikke kunde opretholdes i Sydslesvig, skyldtes — således refererer L. Tillisch — ikke, at »befolkningen där vore mer fientlig mot danskarna utan ... de preussiska truppernas inaktivitet. Även i norra Slesvig funnes mot landsförvaltningen fientligt sinnade ämbetsmän och förekomne tillbud till oordningar . . .«. Til dette referat må dog vistnok bemærkes, at det nærmest giver det indtryk, at Tillisch mente — hvad han selvfølgelig aldrig har gjort! — at stemningen i Nord- og Sydslesvig var ensartet. Men Tillisch skriver udtrykkelig i brevet: »Vel er den større deel af befolkningen i Nordslesvig loyalsindet, men embedsmændene tilhøre også der med fåe undtagelser oprørspartiet, og partierne ståe der, fornemmelig i byerne, langt skarpere imod hinanden end i Sydslesvig«. Endvidere tager han ganske vist også — efter min opfattelse med rette — til orde for, at stemningen i Sydslesvig ikke var helt sådan, som det slesvig-holstenske parti gerne vilde udgive den for. At hans redegørelse for forholdene i Nordslesvig skulde »bestyrka«, hvad L.

¹ L. har fejlagtig datoen 13. febr. Brevet til Pechlin i den af L. citerede pakke har den 14. febr. (rettet fra den 13??). Tillisch' kopibog har også datoen 14. febr., men rettet fra den 9.

hævder, at her rådede »nära nog ett militärt tvångsvälde«, kan jeg ikke se.

Hodges udtalelser — fremsat i en redegørelse af 13. febr. — begrundes, såfremt man tør dømme efter det i »Grænsevagten« 8. årg. s. 275 meddelte uddrag, heller ikke L.s påstand. Der foreligger for øvrigt udtalelser af Hodges i andre breve, der viser, at han anser Nordslesvigs befolknings store masse for dansksindet (se »Grænsevagten« 8. årg. s. 210 og 275). Det kan desuden nævnes, at L. i sit referat af Hodges' skrivelse af 13. febr., som han kender fra en kopi i statsarkivet i Berlin, slet ikke omtaler — jeg påstår ikke, at L. »fortier« (jvfr. senere) — at Hodges på det bestemteste tager afstand fra den mening, »at hele Sydslesvigs befolkning har erklæret sig imod regeringskommissionen«. I forbindelse hermed kan nævnes, at Hodges d. 16. marts 1850 meddeler (»Grænsevagten« 8. årg. s. 276): »Jeg fremsender et brev af 10de ds. til lord Palmerston, undertegnet af pastor Martens, Nykirke, og 291 beboere af Midtangel, hvori de udtrykker deres tilknytning til dansk suverænitet. Med få undtagelser er de mænd af en meget respektabel og velhavende klasse. Dette distrikt har været fremstillet som nærende meget anti-danske anskuelser«.

L. finder, hvad der i begyndelsen af denne anmeldelse nævntes, at danske fremstillinger som Neergaards og Thorsøes præges af »bristende objektivitet«, og jeg skal lige omtale et angreb, som L. ud fra denne opfattelse retter på de danske historikere. I kap. XII: »Andra direkta försöningsförsöket« har L. en udførlig skildring af det forligsforsøg, som i foråret 1850 gjordes fra slesvigholstens side ved afsendelsen til København af tre tillidsmænd: grev Ernst Reventlow-Farve, Heinzelmänn og Prehn. Forsøget førte ikke til noget, og i begyndelsen af juni¹ forlod de to sidste København, medens grev Reventlow først midt i måneden — og efter fra Bille, direktøren i det danske udenrigsministerium, at have modtaget et »consilium abeundi« — drog bort. I anledning af denne grev Reventlows afrejse, »ett formligt bortdrivande«, bemærker L.: »Betecknande nog förtiges denna episod i alla danska arbeten rörande dessa underhandlingar«.

Medens det nu er rigtigt, at denne episode ikke er omtalt i generalstabens værk eller hos Thorsøe og Neergaard, er det et helt andet spørgsmål, om det kan hævdes, at den »forties«, og om

¹ L. skriver (s. 278), at Prehn og Heinzelmänn den 8. juni »återvände ... till Kiel«. Datoen har L. åbenbart fra Schleiden (s. 377): »Am 8. Juni verliessen die Herren Heinzelmänn und Prehn Kopenhagen«. »Fædrelandet« 10/6 1850 siger dog, at afrejsen skete »igår«, og Prehn drog ikke direkte til Kiel (se »Fædrelandet« 13/6 1850).

man kan sige, at det er »betegnende«, at den er udeladt. For Neergaards vedkommende må bebrejdelsen for ikke at have medtaget episoden sikkert helt falde væk, da N. (I, s. 456) ikke engang har en halv side om forligsforsøget; vilde man endelig bebrejde ham noget, måtte man vel så hellere bebrejde ham, at han ikke tillægger forsøget større betydning. Derimod findes der i generalstabsværket og hos Thorsøe en udførligere omtale. Den ender sidstnævnte sted (I, s. 734): »De tre afsendinge vendte tilbage uden resultat«, medens generalstabsværket (III¹, s. 253) har: »I midten af juni afrejste derpå grev Reventlow til hertugdømmerne, hvorhen allerede noget tidligere de to andre afsendinge havde begivet sig«.

Nu må det dog imidlertid være en forudsætning for at kunne »fortie« en episode, at man kender den, og har generalstabsværket og Thorsøe overhovedet kendt de nærmere omstændigheder ved grev Reventlows afrejse? De har i hvert fald ikke kendt den række kildesteder, på hvilke L. bygger sin skildring — med hvor megen ret, skal jeg lade stå hen. Schleidens *Erinnerungen* er udkommet senere end generalstabsværket og Thorsøes fremstilling, og det utrykte materiale, L. her desuden benytter, har de ikke haft adgang til. Men når dette er tilfældet, bæres det mig for, at det kunde have været lige så godt, om L. havde sparet sin udtalelse, at det er betegnende for de danske arbejder, at episoden ikke omtales hos dem.

Man kunde selvfølgelig spørge: findes der da intet andet materiale end det af L. brugte til oplysning om episoden, og burde de danske forfattere ikke have kendt det? Noget bestemt svar herpå tør jeg ikke give. Sagen omtales i de datidige aviser — se f. eks. »Fædrelandet« 21/6 og 26/6 1850, men såfremt generalstabsværket og Thorsøe ikke har ønsket at bygge eller turdet bygge på disse avismeddelelser, der hentes fra tyske kilder, er der vist ingen særlig grund til at angribe dem herfor.

Der er endelig endnu et spørgsmål, som må berøres i forbindelse med L.s omtale af de danske historikers »fortielse« af episoden. Når L. finder »fortielsen« »betegnende« er det, fordi episoden skal vise, hvor uforsonlig man på dansk side var, når man gav grev Reventlow det *consilium abeundi*, som ligestilles med »ett formligt bortdrivande« (hos Schleiden: »diese förmliche Ausweisung«). Men er der nogen rimelig årsag for danske historikere til eventuelt at »fortie« denne sag? Forhandlingerne mellem de tre slesvig-holstenske tillidsmænd og fra dansk side ministrene Madvig og Sponneck var forløbet resultatløse, Heinzelmänn og Prehn vendte derefter tilbage til Kiel, medens grev Reventlow

forblev i København, søgte forbindelse med de fremmede magters gesandter og naturligvis bestræbte sig for at påvirke disse i slesvig-holstensk retning. Skulde der virkelig under sådanne omstændigheder være noget som helst dadelværdigt i, at man fra dansk national side ønskede, at greven fik gjort begribeligt, at man ikke længere ønskede hans nærværelse? Jeg fatter i hvert fald ikke, at der her er noget, som vi helst bør skjule.

De kritiske bemærkninger, som i det foregående er fremsat over for L.s afhandling, har ikke kunnet medtage alle de punkter, hvor kritik efter mit skøn er tiltrængt. De får imidlertid være nok som vidnesbyrd om den indstilling, der råder i L.s arbejde, og om de svagheder, der hæfter ved det, når han bevæger sig væk fra fremstillingen af de diplomatiske forhandlinger. Medens hans arbejde her — og de diplomatiske forhandlinger er tyngdepunktet i afhandlingen — sikkert må betragtes som et betydningsfuldt fremskridt for forskningen, vil hans indstilling og bedømmelser formentlig kun hæmme bestræbelserne for at se objektivt og forstående på den tids skarpe brydninger, bestræbelser, der må ligge såvel danske som slesvig-holstenske historikere på sinde.

Holger Hjelholt.

Johan Plesner: L'Émigration de la campagne à la ville libre de Florence au XIIIe siècle, Kbh. 1934.

Som bekendt gaar den hævdevundne Opfattelse af Toscanas Udvikling i Højmiddelalderen ud fra, at det merkantile Bourgeois i Firenze til Grundstamme havde afhængige Bønder fra Omegnen, der var flygtede til Byen for at undgaa Feudalherrernes og Kirkens Aag. Senere, da de havde vundet Frihed og Rigdom, hævdede de sig paa deres gamle Herrer ved at fordrive dem fra deres Adelsborge og bemægtige sig deres Jordejendomme. Efter først at være bleven tvunget til at tage Ophold i Byen, blev Adelen senere kastet ud herfra i Landflygtighed.

Denne Betragtning, der ligger til Grund for Hovedværket om Firenze af R. Davidsohn, er i de senere Aar blevet alvorligt rokket af de to Historikere, der staar som Plesners Forgængere. Nicola Ottokar har peget paa, at den italienske Stad i Middelalderen bevarede en Arv fra Oldtiden og virkede som et Attraktionscentrum for Overklasserne i det omliggende Land; den mindede overhovedet mere om Oldtidens »civitas« end om dennes »urbs«. »Grundejere og Lensmænd fra »Contadoen« lever i Byen